

סוגיה יב: כיבוס בחול המועד

רקע

סוגייתנו עוסקת בדיני כיבוס בחול המועד.

מקורות

א. יח.-יח: "ואלו מכבסין במועד... שלא ברצון חכמים עבדי"

ב. תוס' ד"ה אע"ג, הספרים, ותוס' יד. ד"ה שאין

רי"ף י: באלפס, "מתני' ואלו מכבסין במועד... מותר לכבסן בחולו של מועד"

נמוקי יוסף ד"ה מתני' ואלו מכבסין, גמ' מי שצריך

שלטי גבורים אות א

רא"ש סי' כא, והגהות אשר"י

רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ז הל' יז-יח, כא

תלמיד רבינו יחיאל מפריס ד"ה כלי פשתן

ג. תרומת הדשן סי' פח

ד. שו"ע סי' תקלד סע' א-ב ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ב, ד, ו, ט-י, יד]

תלמיד רבינו יחיאל מפריס ד"ה כלי פשתן

כלי פשתן מותרין לכבסן במועד. ואפילו כי אית תרי ומיטנפי משמע דשרי דבהכי איירינן בשמעתיה דאלו במי שאין לו אלא אחד מאי איריא פשתן אפילו מיני אחריני אמר רבי יוחנן שמותר לכבסו, אלא ודאי באית ליה תרי אירי, וטעמא דמקילינן בכלי פשתן פירש ה"ר יוסף כי לפי שהם דקים אין טורח בליבונן, ועוד מפני שהם מתקלקלקין כשהן מטונפין והוי כדבר האבד.

תרומת הדשן סי' פח

שאלה: הסדינים הקטנים שמלפפות בהן התינוקות, שרי לכבסן במועד שנים או שלשה יחד או לאו?

תשובה: יראה דשרי, אע"ג דכתב מהר"ם בהלכות שמחות, דאין לכבס בגדי קטנים אלא אחת אחת, וכ"כ בהגה"ה במיימון. נראה דרוצה לומר דווקא חלוקותיהן ומטפחותיהן, אע"ג דאית להו תרי דמטנפי. אבל הני סדינים קטנים דלא סגי לתינוק באחת מהן, אלא צריכין בכל פעם שלשה או ארבעה לכרוך בהן התינוק שרי לכבס שלשה או ארבעה בפעם אחת. ותו דבהני סדינים איכא רבותא לתינוק, מהאי /ומהאי/ טעמא מתיר במרדכי בשם רבי יודא בפ"ב דביצה לרחוץ את התינוק ביו"ט, משום דכל מידי דאית ביה רבותא לתינוק לא גזרו בה רבנן. וכיבוס בחול המועד אינו אלא גזירה. אע"ג דכתבו החבורים מן הירושלמי, דבגדי קטנים מותר לכבס משום דדמיין למי שאין לו אלא חלוק אחד לפי שהן מטנפין את בגדיהם תמיד. ובמי שאין לו אלא חלוק אחד כתב בסמ"ק

דבעינן אזורו מוכיח עליו, הלא"ה אסור לכבס. נראה דבגדי קטנים לא בעי שום מוכיח, דניכרים הם וידוע דשל קטנים הם, וכ"ש סדינים קטנים.

הסבר הסוגיה

"ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה... ושאר כל אדם אסורין".
[משנה יג:]

דין כיבוס בחול המועד מקביל לדין גילוח, שניהם נשנים במשנה אחת, שניהם מלאכות לצורך המועד שהיו אמורות להיות מותרות, ושניהם נאסרו גזרה שמא יכנס לרגל והוא מנוול.

המשנה מונה את המקרים שמותר לכבס במועד, וניתן לחלקם לשני סוגים:
א. בא ממדינת הים ומבית השביה, יוצא בית האסורין, מנודה שהתירו לו חכמים, מי שנשאל לחכם והותר, זבים, זבות, נדות, יולדות וכל העולין מטומאה לטהרה – אנשים שמותר להם לכבס בגדיהם, מפני שהיו אנוסים ערב המועד.
ב. מטפחות הידים, מטפחות הספרים, מטפחות הספג – בגדים שמותר לכבסם.
הגמ' מוסיפה דוגמא נוספת לכל אחד מהסוגים:
א. מי שאין לו אלא חלוק אחד – הוא אנוס, שהרי כיבס את בגדו ערב המועד, והוא התלכלך שנית.
ב. כלי פשתן – בגדי פשתן מתלכלכים במהרה, וצריך לחזור ולכבסם אף שכיבסם ערב המועד.

דיני כיבוס המובאים במשנה נובעים לכאורה מעקרון אחד. חכמים אסרו לכבס שלא יכנס לרגל והוא מנוול, ולכן בכל מקרה שמוכחא מילתא שהיה אנוס, או במקרה שמוכחא מילתא שכיבס ערב הרגל, מותר לכבס במועד. אולם שלושה דינים בהלכות כיבוס במועד מעלים סימן שאלה על העקרון הזה:

א. כיבוס כלי פשתן. כלי פשתן מותרים בכיבוס במועד מפני שהם מטנפים במהרה, ולכן צריך לכבסם במועד אפילו אם כבסם ערב הרגל. הנמוקי יוסף [י: באלפס ד"ה גמ' מין אינו מסתפק בנימוק זה, ומביא נימוק נוסף: "שהם מתטנפים מהרה וקלים להתכבס ולא אסרינן אלא כלים של צמר שהם קשים לכבסם או של צמר גפן ובהנהו איירי מתניתין". נראה לפרשו שמלאכה שיש בה טרחה אסורה אפילו לצורך המועד, ולכן היתר כיבוס בגדי פשתן מותנה בכך שהם מטנפים מהרה, ואין בה חשש שיכנס לרגל שהוא מנוול, והם קלים להתכבס, ואין טרחה בכיבוסם.

רש"י [ד"ה כלי פשתן] משמיט את הנימוק הראשון ומביא רק את השני: "כלי פשתן – דלא נפיש טרחה". כך מפורש גם בתלמיד רבינו יחיאל מפריס [ד"ה כלי פשתן] המסביר: "וטעמא דמקילינן בכלי פשתן פירש ה"ר יוסף כי לפי שהם דקים אין טורח בליבונו". נראה לפרשם שדין "כדי שלא יכנס לרגל שהוא מנוול" נאמר רק בגילוח, שהוא כאוכל נפש ומותר לעשות

בשבילו אף מלאכה שיש בה טרחה מרובה. כיבוס אינו כאוכל נפש, ואסור לעשות מלאכה שיש בה טרחה מרובה לצורך המועד, ולכן חכמים לא היו צריכים לגזור בו "כדי שלא יכנס לרגל שהוא מנוול", והסתפקו באיסור מלאכה.

ב. נחלקו הראשונים האם מותר לאדם שיש לו חלוק אחד בלבד, לכבסו במועד אף כשלא כיבסו ערב הרגל. תוס' מביא תוס' קדום המסתפק בדין זה, והוא מוכיח מהגמ' שמותר לו לכבס אף כשפשע ולא כיבס ערב הרגל. תלמיד רבינו יחיאל מפריס [ד"ה גמרא מי שאין לו] והריטב"א [ד"ה מותר לכבס] מודים לתוס' שמותר לאדם שיש לו חלוק אחד בלבד לכבסו במועד אפילו כשלא כיבסו ערב המועד. משמע מראשונים אלו שכיבוס שונה מגילוח, גילוח אסור כדי שלא יכנס לרגל שהוא מנוול, וכיבוס אסור מפני איסור מלאכה, ולכן כשיש לו חלוק אחד בלבד, אין בכיבוסו איסור מלאכה, ומותר לכבסו אף כשנכנס לרגל כשהוא מנוול.

ג. הגמ' בריש פרקין מסבירה שמותר לאדם שיש לו חלוק אחד לכבס חלוקו במועד מפני שאזוורו מוכיח עליו. הרי"ף [י:], הרמב"ם [פ"ז הכ"א] והרא"ש [סי' כא] משמיטים דין זה ופוסקים רק את דברי רבי יוחנן שמי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד. שלטי הגבורים [י: באלפס אות א] מביא שהסמ"ג ורבינו פרץ מתירים לכבס רק כשאזוורו מוכיח עליו. שיטת הסמ"ג ורבינו פרץ ברורה, דין כיבוס זהה לדין גילוח, והם מותרים רק כשהיה אנוס ומוכחא מילתא שהיה אנוס. כשאין אזוורו מוכיח עליו הוא אנוס, אבל כיוון שלא מוכחא מילתא, אסור לו לכבס.

נחלקו הפוסקים בהבנת שיטת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש:

הבית יוסף [סי' תקלד סע' א (ב) ד"ה ונראה ל'] מפרש ש"אזוורו מוכיח עליו" אינו סיבה להיתר אלא זו המציאות הרגילה כשיש לו חלוק אחד בלבד, אבל למעשה חכמים לא חילקו, והתירו לכל אדם שיש לו חלוק אחד בלבד לכבסו במועד.

הב"ח [סי' תקלד סע' ג ד"ה אבל] מפרש שדין "אזוורו מוכיח עליו" נתון במחלוקת אמוראים. אביי סובר שחכמים התירו רק אנוס דמוכחא מילתא, ולכן אסור למאבד אבידה ולאדם שאין לו אזור, להסתפר ולהתגלח במועד. רבי זירא סובר שהתירו כל אנוס אפילו כשאינו מוכחא מילתא, ולכן מותר למאבד אבדה ולאדם שאין לו אזור להסתפר ולכבס במועד. הרי"ף והרמב"ם פוסקים כרבי זירא, ולכן אין מותר לכבס חלוק אף כשאין לו אזור, ולכן הם השמיטו דין אבדה לו אבידה.

לפי ההבנה שהובאה לעיל, שבכיבוס אין גזרה שלא יכנס לרגל שהוא מנוול, אלא איסור מלאכה בלבד, ברור שאין הבדל בין מקרה שאזוורו מוכיח עליו לבין מקרה שאין אזור המוכיח עליו [אולם ברמב"ם (פ"ז ה"ז) מפורש שכיבוס אסור מפני גזרה שלא יכנס לרגל שהוא מנוול].

ניתן לפרש שיש הבדל אחר בין כיבוס לבין גילוח. בגילוח התירו חכמים רק אנוס דמוכחא מילתא ובכיבוס התירו חכמים אפילו אנוס שאינו מוכחא מילתא. את ההבדל ניתן להסביר בשתי דרכים:

א. הניווול של בגד מלוכלך גדול יותר מהניווול של אדם שאינו מסופר. אדם שפשע גזרו עליו חכמים שאסור לו אפילו כיבוס, אבל אדם שנאנס אונס שאינו מוכחא מילתא, גזרו עליו חכמים שלא יתגלח, ולא גזרו עליו שלא יכבס.

ב. החשש שהרואים יחשדו אותו שעבר על דברי חכמים גדול בגילוח יותר מבכיבוס. החשש בכיבוס הוא בשעת הכיבוס בלבד, ואילו החשש בגילוח לאורך כל המועד, שרואים שהוא מגולח. לפיכך בגילוח חששו חכמים להתיר במקום שלא מוכחא מילתא, ובכיבוס לא חששו והתירו אף במקרה שלא מוכחא מילתא.

סיכום

ניתן להבין את דין כיבוס במועד באחת משלש דרכים:

א. דין כיבוס זהה לדין גילוח, בשניהם אין איסור מלאכה, מפני שהם צורך המועד, ושניהם נאסרו בגזרה שלא יכנס לרגל שהוא מנוול.

ב. דין כיבוס שונה מדין גילוח. גילוח אסור מפני גזרה שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, וכיבוס אסור מפני איסור מלאכה במועד.

ג. דין כיבוס דומה לדין גילוח בדבר אחד, ושונה ממנו בדבר אחר. דין כיבוס דומה לדין גילוח בשניהם אסורים מגזרה שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, ושונה ממנו שגילוח מותר רק באונס דמוכחא מילתא, וכיבוס מותר בכל אונס, אף באונס שאינו מוכחא מילתא.

הרא"ש פוסק שנהגו שלא לכבס בגדי פשתן, ולכן אין להתיר כיבוסם.

הלכה

השו"ע [סי' תקלד סע' א-ב] פוסק שמותר לכבס במועד בכל המקרים המנויים במשנה הוא מוסיף שמותר לכבס בגדי קטנים שמתלכלכים בכל שעה. לגבי כלי פשתן פוסק השו"ע שמותר לכבסן, ולא נהגו כן, והוה ליה דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם.

המשנה ברורה [סק"ד] פוסק שכיום נוהגים להחליף מטפחות הידים רק משבת לשבת, ולכן אין לכבסם במועד. כמו כן הוא [סק"ו] פוסק שאין לכבס מטפחות הספג [מגבות אמבטיה] מפני שעכשיו נהגו בהם חומרא.